

Utdrag ur Skogshistoriska Sällskapets Årsskrift 2023, s 16-27

Konstnären Alfred Wahlberg (1834-1906)
hämtade sannolikt inspirationen till sitt motiv
vid Ägelsjön norr om Åby där Kolmårdsnaturen
är som mest dramatisk. Nationalmuseum.

Kolmården och Tylöskogen:

En gång gräns mellan riken

Kolmården var inte överallt lika vild och svårframkomlig som på Alfred Wahlbergs målning från 1866. Men tillsammans med dess fortsättning västerut, Tylöskog och Tiveden på andra sidan Vättern var det en naturlig gräns mellan Svealand och Götaland. Lika naturligt är att Kolmården heter som den gör – den mörka skogen.

Kolmården reser sig som brantast norr om Norrköping. Den här vyn är välkänd för bilisterna på E4 vars långa uppförslänt börjar strax till vänster utanför bild. Foto: Lars Klingström.

AV LARS KLINGSTRÖM

NALKAS MAN KOLMÅRDEN FRÅN SÖDER framstår den på avstånd som en vägg. Kontrasten är total gentemot de milsvida, slättbygder som är ett signum för Östergötlands centrala delar. Ju närmre man kommer, desto vildare framstår naturen. Norr om Norrköping reser sig trädklädda slänter och nakna klippor som fortsätter längs hela Bråviken tills de planar ut och till slut försvinner i Östersjön. Västeröver, där Tylöskogen tar vid, är landskapet flackare, men skogen i gengäld djupare.

Den "egentliga" Kolmården brukar beskrivas som fem mil lång från väster till öster och två mil bred från söder till norr. Dess södra gräns är mer än tydlig i form av branten mot Bråviken och slättlandet fram till sjön Glan. I norr utgör den djupt inskurna, öst-västliga Kiladalen också en markant gräns. Var Kolmården slutar och Tylöskogen tar vid är inte klart, men osäkerheten om det ena eller det andra blir större ju närmre Finspång man kommer.

Förhistorien

KOLMÅRDEN, LIKSOM BÅDE TYLÖSKOGEN OCH TIVEDEN är resultatet av något som hände i jordens tidiga barndom, för eoner av tid sedan. Jordskorpan sprack upp i stora flak, det uppstod förkastningar som gjorde att flaken hamnade på sniskan. De reste sig i söder och sjönk i norr. Som tydligast framgår detta med Kolmårdenflaket, brant i söder och svagt lutande mot norr. Omedelbart söder därom en mindre kopia, den på samma sätt nedsjunkna Vikbolandsplattan som givit plats för havet att tränga in och bilda Bråviken.

Inte lika markant sträcker sig samma system av förkastningar vidare västerut. På andra sidan Vättern utgör också Tiveden (som fått ett eget kapitel i denna årsskrift) en del av samma förkastningssystem.

SEDAN INLANDSISEN SLÄPPT SITT GREPP ÖVER dessa delar av Skandinavien för så där 10 000 år sedan var de länge täckta av vatten. Så småningom dök de högsta knallarna upp och bildade öar i en gles skärgård. Vartefter landet fortsatte att resa sig slog sig människor ner längs Kolmårdens stränder mot

Kolmården sträcker sig från Östersjön västerut till i trakten av Finspång där Tylöskogen tar vid.

Bråviken. De äldsta boplatserna är omkring 8 000 år gamla och ligger 80 meter över den nuvarande havsnivån. Det var alltså långt innan landet söder om Kolmården dykt upp ur havet och börjat befolkas.

Vid bronsålderns början kring år 1800 f.Kr. låg havsnivån cirka 20 meter högre än idag. Klimatet var milt, närmast påminnande om det som idag råder i södra Frankrike. Vid Motala Ströms utlopp i Bråviken var det gynnsamt att leva. Jordarna var goda och tillgången på fisk i det strömmande vattnet rik. De människor som då levde här har lämnat bestående spår efter sig i form av ett av Sveriges största hällristningsområden. På en yta av fem gånger två kilometer mellan Norrköping och sjön Glan har man hittat fler än 7 000 ristningar.

Hur människorna såg på den vilda och skogklädda höjdstreckning de hade norr om sig vet vi av naturliga skäl ingenting. Inte heller vad de människor som levde längs Bråvikens stränder hade för relation till den. Skogarna i Sverige bestod vid den här tiden främst av lövträd. Granen hade ännu inte nått hit under sin vandring söderut. Tallen trivdes säkert i Kolmårdens magra marker, men det är osäkert om den var så dominerande att den förlänade Kolmården den mörka karaktär som dess namn antyder.

Det tidiga samhället

PÅ 1000-TALET OCH KANSKE ÄNNU TIDIGARE började det växa fram samhällsstrukturer i form av det som i Götaland kallades härader och i Svealand hundare. Det finns teorier om att de har sitt ursprung i behovet av att när så krävdes bemanna en ledning och försvara det område man levde i, ungefär som en sorts hemvärn. På så sätt växte Bråbo härad, längst in i Bråviken, samt Lösings och Östkinds härader på Vikbolandet på dess södra sida fram.

Vatten var på den här tiden inte något som skiljde, utan istället förband landskapets delar med varandra. Det var därför naturligt att det gleset befolkade och ofruktsamma skogsområdet norr om Bråviken

När assessorn i antikvitetskollegium,

Elias Brenner, passerade Krokek år 1707 beskrev han platsen så här:

"Orten i sig är intet obehaglig, helst emedan hela Kolmårds-skogen på bägge sidor om klostret består av vild skog, höga berg och stenklippor samt ofruktbar jord där ingen människa bor: varemot klostret finns åkrar, ängar och annan nyttig betesmark."

införlivades som allmänningar i Vikbolandets härad. Där kunde bönderna hämta husbyggnadsvirke och brännved, där kunde de jaga. Där fanns det också strida bäckar som kunde driva kvarnar.

Vägarna

MED ÖKANDE BEFOLKNING OCH framförallt sedan Sverige på 1300-talet blivit en nation växte behovet av att kunna förflytta sig genom landet. Kungarna måste hävda sin makt genom att visa upp sig och göra sig kända för det folk som hade valt dem. Vice versa måste stormännen ibland ta sig till kungen för angelägna möten. Företrädesvis företog man resorna vintertid, på frusna vattendrag och sjöar. Under bar-markstid var man hänvisad till stigar och ridvägar.

Redan under tidig medeltid finns flera sådana primitiva färdleder genom Kolmården beskrivna. Den huvudsakliga, den som användes av kungarna på deras eriksgator förde från Nyköping via Kiladalen genom Kolmården förbi franciskanerklostret i Krokek ner till Svin-tuna vid Bråviken. Där fanns en kastal som ingick i det tidigmedeltida befästningssystem som sträckte sig utmed hela östkusten från Kalmar till Hudiksvall. Här lämnade sörmlänningarna över kungen till östgötarna som sedan eskorterade honom genom sitt landskap.

I MAGNUS ERIKSSONS LANDSLAG från 1350 stadgades för första gången om de jordägande böndernas ansvar för våghållning och broar inom sina ägor. Men fortfarande handlade det huvudsakligen om ridvägar och vandringsleder. För transporterna av tyngre gods var man ännu i århundraden framåt helt hänvisad till vintervägar och hästdragna foror.

Den åldrade Gustav Vasa skrev år 1559 under ett dekret som är den första ansatsen till "riktiga" vägar. Bland annat anförs att "de rätte landsvägar" mellan landskapen skulle breddas till vagnvägar. Det är dock osäkert vilket genomslag dessa intentioner fick. Mycket tyder på att det bara var i städernas omedelbara närhet som vägarna förbättrades. Mellan dem handlade det fortfarande om upptrampade stigar.

När behovet av bättre vägar på 1600-talet vuxit sig allt större, anlades en helt ny väg genom Kolmården. Istället för att, som den gamla ridstigen, följa Bråviksstranden drogs den nya från Krokek upp på höjderna och genom en öde och bitvis oländig natur. Efter ett antal vådliga backar nådde den sedan slättlandet i Åby. Det var den vägen som regementspastorn Andreas Bolinus från Kalmar beskriver på sidan 98 då han på hemväg från Stockholm passerade Kolmården. Det var för övrigt inte bara han som beskriver de ruskigheter som de resande genom Kolmården i forna tider kunde möta. I den lokala, muntliga traditionen är ryktena om rövare och farligheter legio och flera platser pekas ut som de där överfall ska ha ägt rum.

Bergsbruket

BERGGRUNDEN I BÅDE KOLMÅRDEN OCH TYLÖSKOGEN består huvudsakligen av gnejs och granit med inslag av järn och koppar på flera platser. På 1300-talet började man här och där öppna schakt i berggrunden. Tidigare hade man tillverkat järn av sjömalms och rödjord. Men vid den här tiden hade tekniken för järnframställning utvecklats nere i Europa. Den hade nått

vårt land, bland annat via de cisterciensermunkar som redan på 1100-talet kommit hit för att sprida det kristna budskapet. I nymodiga masugnar nådde man nu så höga temperaturer att man kunde få bergmalm att smälta. I Kolmården och Tylöskogen var förutsättningarna för järnframställning optimala. Här fanns inte bara malm i berggrunden, utan också ett överflöd av den lika viktiga ingrediensen skog. Dessutom sjöar och vattendrag som kunde ge kraft.

Med tiden växte det fram bergslager på flera håll. Hällestad, Vånga, Godegård och Lerbäck i Tylöskogen samt Tunaberg i Kolmården. En bergslag bestod av bönder som slagit sig samman och vid sidan av sitt jordbruk också bröt malm. Denna malm förvandlades sedan till järn och koppar vid de hyttor som anlades av kapitalstarka personer i bergsbygderna.

Men många av dessa hyttor var små och tillgången på malm, eller dess kvalitet, inte alltid tillfredsställande. Riktig fart på utvecklingen blev det först i slutet av 1500-talet då Gustav Vasas yngste son Karl – sedermera Karl IX – var hertig av Södermanland, Närke och Värmland. Han var vid den här tiden i full färd med att rusta upp sitt residens, slottet Nyköpingshus, och de eftersatta järnbruken i Södermanland. Till det ändamålet hade han tagit den unge vallonen Wellam de Besche i sin tjänst. Denne var driftig och fick snart ansvaret för hertigens sörmländska järnbruk, bland dem de på Tunabergshalvön.

Han var framgångsrik, öppnade nya gruvor och började rusta upp de sörmländska bruken och vapenfaktorierna. Han sökte sig också utomlands för att få tag på yrkesskicklig arbetskraft. Redan 1598 finns två tyskar och två ”fransoser” antecknade i lönelistorna för järnbruket i Nyköping. Tio år senare reste han till sina hemtrakter i Vallonien, som var den tidens centrum för järnframställning, och värvade ett trettioatal personer. Det är det första exemplet på den större valloninvandring som snart skulle följa.

Efter Karl IX:s död år 1611 började de Besche göra affärer i egen regi. Bland annat arrenderade han kronobruket i Finspång. Men hans ekonomiska muskler var svaga och han hamnade snart i svårigheter.

Det var för att reda upp sina affärer som de Besche år 1618 begav sig till Amsterdam. Där träffade han den blott 31-årige Louis De

Krokeks klosterruin

cirka år 1700. Krokek har fått sitt namn av den krokiga ek som markerade gränsen mellan Östergötland och Södermanland. Här byggde franciskannermunkar ett kloster omkring år 1430. Det stängdes vid Gustav Vasas reduktion hundra år senare och fick därefter förfalla. På 1600-talet etablerades ett gästgiveri på platsen och senare också en kyrka, vilken år 1889 brann. En ny kyrka byggdes sedan en bit därifrån.

Illustration ur Suecia Antiqua.

Geer, som redan var en mäktig affärs- och finansman inriktad på vapen. Wellam de Besche lade fram sina problem för honom och föreslog samtidigt ett samarbete som på sikt skulle kunna ge De Geer stora förtjänster. Han beskrev kronobruket Finspång i närmast lyriska ordalag: Det låg inne i landet omgivet av väldiga skogar som kunde förse det med träkol. Gruvor fanns i närheten och bruket hade goda förbindelser med Östersjön via en sjö som endast krävde en omlastning. Det låg vid ett vattendrag som inte någon gång på året sinade och som gav den nödvändiga kraften till hammare och blåsbalgar. Och järnmalm i området var högklassig.

Louis De Geer såg genast affärsmöjligheterna. Europa var vid den här tiden en orolig del av världen. De första stridigheterna i vad som snart skulle bli 30-åriga kriget hade just inletts. De Geer förstod att marknaden för vapen skulle växa. Finspångsbruket låg dessutom i en avkrok av Europa dit ingen plundrande armé någonsin skulle kunna nå.

Louis De Geer slog till och Wellam De Besche kunde återvända till Sverige med medel att arrendera styckebruket i Finspång. Avtalet med den svenska staten slöts den 20 juli 1618 och undertecknades av Axel Oxenstierna. Förutom själva bruket omfattade det också beskattningsrätten i hela *Finsponga län*, det vill säga större delen av Tylöskoggen med alla dess bergslager. Det var ett riktigt klipp för det nystartade konsortiet De Geer/de Besche.

Med stärkta finanser satte Wellam de Besche genast igång med att rusta upp Finspångsbruket. För att få fart på utvecklingen lockade han fler specialister från sina vallonska hemtrakter att flytta till Sverige. Det handlade inte bara om smeder och järnkunnigt folk, utan i stor utsträckning också om kolare. Louis De Geers agenter värvade dem och ombesörjde resorna till Sverige. De flesta hamnade i Finspång och i Norrköping, där det sedan 1609 fanns ett vapenfaktori som också det förvaltades av de Besche. Flera av vallonererna slussades sedan vidare till de andra bruken i Louis De Geers snabbt växande industriimperium. Så småningom, närmare bestämt 1627, flyttade också denne själv till Sverige.

Louis De Geer brukar ju ofta benämnas ”den svenska industrins fader”, men det är intressant att notera att det epitetet lika väl passar in på den driftige Wellam de Besche.

Skogsbruket

Det var således i Finspång och andra järnbruksorter i Mellansverige som industrialismen tog sina första steg i Sverige. Det ledde så småningom till det *ordnade skogsbruk* som under första halvan av 1800-talet började spridas i Sverige. Det föddes som en effekt av det kraftigt ökade behovet av träkol i bergsbygderna vilket i avsaknad av skötsel hade gjort skogarna där allt mer utarmade.

Så såg det också ut i skogarna runt Finspång. Brukets ledning insåg att den framtida verksamheten skulle komma att hotas om man inte såg till att få fart på återväxten i dem.

Av den anledningen vände man sig åter utomlands för att hämta impulser. Denna gång till Tyskland som vid den tiden var världsledan-

Carl Magnus Sjögreen, dynamisk förvaltare i Finspång på 1860-talet var den som på allvar införde det ”ordnade skogsbruk” som lärdes ut vid Skogsinstitutet och som han själv tagit del av som praktikant i Tyskland.

de inom området skogsbruk. Den tyskfödde skogsmannen E. Wolff beskrev 1857 de skogar han kom till på bland annat på följande sätt:

"Skogarna är i allmänhet svaga och beväxta med yngre skog, överallt blandad med yngre och äldre träd. På verkligt huggbara träd är det stor brist och de stå utspridda på de enskilda ytorna".

Wolff förordade kalhugning och att den skulle utföras på bara två, större områden varje år istället för att sprida ut avverkningarna på ett stort antal platser. Av kostnadsskäl var han också en varm anhängare av sådd framför plantering.

Wolffs tankar fördes sedan vidare av den dynamiske förvaltaren Carl Magnus Sjögren på 1860-talet. Han tillämpade de metoder han utbildats i vid Skogsinstitutet och tagit del av som praktikant i Tyskland. Det innebar bland annat stora, helt kala hyggen med raka kanter "helst ej överstigande 25 hektar". Dessa skulle sedan så snart som möjligt planteras med "klimpplantor", det vill säga en tidig form av täckrotsplanter.

Till sin princip var det alltså samma typ av skogsbruk som idag är norm i Sverige. Det gör det intressant i perspektiv av dagens intensiva debatt om skogsbrukets metoder. De skogar som blev resultatet av Wolffs sådder och Sjögrens planteringar är för länge sedan avverkade. Oftast också den trädgeneration som följde därefter. Det gör Finspångsskogarna – nu i Holmens ägo – intressanta för forskningen. Här går det att finna svar på hur skogen påverkas av att brukas under lång tid.

Finspångs styckebruk
utvecklades på 1600-talet av Wellam de Besche och Louis De Geer till Sveriges största kanongjuteri. Tillverkningen pågick ändå till 1911. Gravyr av Johan Fredrik Martin, år 1800. Nationalmuseum.

Så här beskriver Norrköpings-pastorn Jacob Sivers Kolmårds-marmorn i sitt verk Berättelsen om den svenska marmoren, 1738.

"Han är förtreffligen hård, och glentsar therföre, när han är polerad, såsom then klaraste spegel. Hans grund är hwit med gröna ådror, som stundom äro mörka, stundom ljus-gröna, och wickla sig prächtigt i hwarandra. I många stycken är thet gröna så ymnigt, at botten synes grön, och thet hwita såsom ådror i thet gröna."

Inte bara marmor.

När stambanan genom Kolmården byggdes på 1860-talet fann man vacker, röd granit i trakten av Graversfors. Brytning inleddes och stenen därifrån återfinns idag i många byggnader runt om i Sverige. Bland annat är riksdagshuset i Stockholm uppfört med Graversforsgranit.

Kolmårdsmarmorn

DET FINNS INTE BARA JÄRN- OCH KOPPARMALM i Kolmårdens berggrund. I dess östra delar finns också *metamorf kalksten*, det vill säga kalksten som genom högt tryck och höga temperaturer har omvandlats till marmor. Ren marmor är vit, Kolmårdsmarmorn har blivit uppblandad med mineralet serpentin vilket gett den dess karaktäristiska grönflam-miga utseende.

När man började bryta marmor i Kolmården är inte känt. Det äldsta kända föremålet av kolmårdsmarmor är en dopfont i Östra Eneby kyrka i Norrköping daterad till 1200-talet. Men det var inte förrän på 1600-talet som brytning i större skala kom igång. Initiativet togs av den holländske bildhuggaren Nicolaus Millich som tillsammans likaledes invandrade konstnären David Klöcker-Erhrenstral, ”den svenska målarkonstens fader”, inledde marmorbrytningen på den plats invid Bråviken som sedan dess heter Marmorbruket. Millich hade år 1669 fått drottning Hedvig Eleonoras uppdrag att göra utsmyckningarna i Drottningholms slott, som då höll på att återuppbyggas efter en förödande brand några år tidigare.

I skogen norr om Marmorbruket kom sedan ett 30-tal dagbrott att öppnas. Men i det äldsta brottet, alldeles invid Bråviken, gick man däremot på djupet. När brytningen där avslutades 1975 hade man nått 190 meter ned i berget.

Arbetet att för hand borra och med kilar spräcka loss de stora blocken och vinscha upp dem var både tungt och farligt. Sedan de huggits släta sågades de i skivor. Detta gjordes också för hand och framstår som ett ofattbart slitsamt arbete. I en av Moa Martinssons böcker nämner hon om en italiensk arbetare, som ansågs särskilt skicklig, och han sågade en tum per dag. Sedan man uppfört en marmorsåg vid Svintunaån år 1742 underlättades arbetet. Men det tog ändå tre dagar att såga igenom ett block.

Kolmårdsmarmorn blev mycket uppskattad och fann användning inte bara i kungliga slott och andra högre ståndsbbyggnader. Den välkända trappan i Blå hallen i Stockholms stadshus består av marmor från Kolmården, liksom även golvet. Kolmårdsmarmorn exporterades också över

hela världen och återfinns idag i bland annat Parisoperan, FN-skrapan och Rockefeller Center i New York. Mest känd är den förmodligen i form av de mortlar som blev en storartikel vid förra sekelskiftet och idag är vanligt förekommande auktionsobjekt.

Efter andra världskriget minskade efterfrågan på marmor, bland annat till följd av konkurrensen från andra, billigare material. I Kolmården upphörde brytningen år 1975, men det finns idag planer på att återuppta den.

Här i det lilla lusthuset Tittut vid Marmorbruket har det tidiga 1800-talets båda litterära förgrundsfigurer, Carl Jonas Love Almqvist och Per Daniel Amadeus Atterbom suttit och låtit sig inspireras av den granna utsikten.

Kolmårds-sanatoriet – en jätteanläggning med frisk luft som främsta behandlingsmetod. På de stora balkongerna tillbringade patienterna dagligen flera timmar.

Kolmårdsluften

UNDER 1800-TALET VAR TUBERKULOS, eller lungsjuka som den oftast kallades, en folksjukdom. I synnerhet drabbades fattiga, trångbodda och undernärda. Dödligheten var hög och någon bot fanns inte. Men vid sekelskiftet 1900 började tuberkulossjukvården ta form i Sverige. Man inrättade särskilda vårdinrättningar – sanatorier – i alla de svenska landskapen.

Kolmårdssanatoriet stod klart 1918. Det låg inte långt från Getå, en station på den nyligen invigda sträckningen av södra stambanan mellan Åby och Järna. Det tyngsta skälet för dess lokalisering var Kolmårdsluften som ansågs särskilt hälsobringande på grund av den höga andelen barrträd i skogen.

Frisk luft var den huvudsakliga behandlingen. Patienterna tillbringade en stor del av dagarna liggande på de stora balkongerna. Och fönstren i sovsalarna kunde stå öppna även under den kalla årstiden.

År 1947 kom ett effektivt vaccin mot tuberkulos vilket så småningom så gott som utrotade denna en gång så fruktade sjukdom. Sanatoriet i Kolmården avvecklades 1962 och anläggningen bytte namn till Kolmårdssjukhuset. Mellan 2004 och våren 2023 var det en kriminalvårdsanstalt. Just nu sker en omdaning av hela området med fokus på bostäder.

Nunnebanans ändstation vid Sandviken. Härifrån skeppades det nunneskadade virket ut.

Järnvägsmuseum.

Selma Lagerlöf

bidrog starkt till att både Kolmården och det dramatiska Nunnekriget som utkämpades där vid förföras sekel-skiftet blev känt av de uppväxande släktena.

Stafsjö järnväg – "Nunnebanan"

SOMMAREN 1898 DRABBADES Kolmårdens skogar av en olycklig omständighet som kom att bli mycket omtalad – och omskriven. Det senare framförallt av Selma Lagerlöf som ägnade ett helt kapitel i sin bok om Nils Holgersson åt dels Kolmården som sådan, dels åt vad som hände det här året. Det var då som Nunnefjärilen slog till. Dess larver tog denna sommar livet av 300 hektar mogen granskog i trakten av Virå. Domänstyrelsen och Lantbruksstyrelsen hemställde hos regeringen om medel för bekämpning. Den bestod dels av att den skadade skogen avverkadades, dels att man anbringade limsträngar på trädstammarna för att hindra larver som hamnat på marken att ta sig upp i kronorna.

Militär kallades in. I pressen annonserade man efter arbetskraft. Våren 1899 bestod arbetsstyrkan av drygt 900 personer.

Det var nu bråttom att ta hand om och köra ut det skadade virket innan det förstördes. Men hur? Att dra det med häst och vagn de två och en halv mil till Norrköping eller Nyköping ansågs ogörligt.

Lösningen blev att bygga en smalspårig järnväg enligt det så kallade Kostasystemet de 18 kilometrarna ner till Bråviken. Vid Sandviken fanns redan en liten hamn varifrån Staffsjö bruk hade skeppat sina kanoner. Beslutet fattades snabbt och bygget av banan inleddes omgående. Från början hade man tänkt sig elektrisk drift, men valde istället den beprövade ångan. Två lok beställdes från Motala Verkstad och vagnar från Kosta. Därifrån hyrdes också ett mindre lok i avvaktan på att de man beställt skulle levereras. Begagnad räls köptes från flera håll. Redan 1901 rullade det första virkeslastade tågsättet på Nunnebanan, som den kom att kallas, ner mot Sandviken. År 1904 invigdes Staffsjö järnväg officiellt och öppnades för både passagerar- och godstrafik.

Angreppen av nunnefjärilar hade vid den tiden klingat av och nästan upphört. Uppskattningsvis hade då mer än 3 000 hektar skog dött. Men inte förrän en bit in på 1910-talet var avverkningarna klara. Därefter gick trafiken på banan kraftigt ned. En ny topp nåddes sedan på 1920-talet innan konkurrensen från bilar och lastbilar så småningom blev övermäktig. År 1939 lades banan ned och rälsen revs upp. Men än idag rullar loket Virå, två passagerarvagnar och tre godsvagnar mellan Mariefred och Läggesta på museibanan Östra Södermanlands Läns Järnväg.

Kolmården idag

MYCKET ÄR SIG BÅDE LIKT OCH OLIKT i denna forna gränsskog. Den färd genom Kolmården som förr tog dagar, räknas idag i några få minuter. Längre tid tar det inte från motorvägens långa uppförsbacke vid Stenkullen till dess man har passerat Kiladalen. Den vilda topografin är sig dock lik. Vid Kolmårdens högsta punkt och branta stup invid den djupt nedskurna Ågelsjön har klätterentusiasterna funnit ett eldorado.

Skogen är sannolikt tätare än den kanske någonsin varit. Definitivt också mörkare efter 1900-talets ensidiga satsning på barrträd. Men visst går det att med lite möda finna ör med något som liknar ursprunglighet.

Dock klingar namnet Kolmården förmodligen fortfarande välbekant för de flesta svenskar. Men knappast som skog utan som namnet på den djurpark som sedan 60 år är en turistmagnet med 700 000 besökare om året. ■

Källor, bl a

Holmens arkiv.

Karlström, Jan-Erik:

Järnbergen i Tylöskogen
2018.

Lidman, Hans.

I Tintomaras spår.
1967.